

İlk olarak Kilisli Rifat'ın yayımladığı (İstanbul 1332) eserin Barthold tarafından yapılan Rusça çevirisi 1950'de Bakü'de, bu çeviriye dayanarak M. Jirmunsky ve A. H. Kononov tarafından yapılan ikinci Rusça çevirisi ise *Kniga Molgo Deda Korkuta* adıyla yayımlanmıştır (Moskova 1962). Eseri Ettore Rossi İtalyanca'ya (Vatikan 1952), Joachim Hein Almanca'ya (Zürich 1958) çevirmiştir. İngilizce'ye, biri E. Ahmet Uysal, Faruk Sümer ve Warren S. Wolker tarafından *The Book of Dede Korkut* adıyla (Austin 1972), diğeri Geoffrey Lewis tarafından aynı adla yapılmış (Aylesbury 1974) iki tercümesi vardır. Eseri Firîbâ Azeb Defteri ve Muhammed Harîrî, G. Lewis'in İngilizce tercümesinden *Bâbâ Korkud* adıyla Farsça'ya çevirmiş (Tebriz 1355), ayrıca *Hamâse-i Dede Korkud* adıyla ikinci bir tercüme de İbrâhim Dârâbî tarafından Türkçe aslından yapılmıştır (Tahran 1355). *Dede Korkut Kitabı*'nı son olarak Slavoljub Dincic Sırpça'ya çevirmiştir (*Kniga Dede Korkut*, Belgrad 1981). Türkiye'de ise halk için yapılmış çeşitli yayımlar (bunlar için bk. *TDEA*, II, 217) dışındaki ilmi neşirleri şunlardır: Kilisli Muallim Rifat (Bilge) tarafından *Kitâb-ı Dede Korkud alâ Tâife-i Oğuzân* (İstanbul 1336) adıyla yayımlanan çalışma sadece Berlin nüshasına dayanılarak hazırlandığından bazı eksiklikleri ve hataları vardır. Orhan Şaik Gökyay'ın *Dede Korkut* (İstanbul 1938) ismiyle yayımladığı eser, Berlin istinsahına dayanmakla birlikte Dresden nüshasının fotoğrafları ile karşılaştırılmıştır. Gökyay, bu neşirden otuz beş yıl sonra Dresden nüshasını esas alarak Vatikan nüshasındaki fazlalıkları da eklemek suretiyle geniş bir inceleme, çeşitli konularda dizinler, kitabın yazmaları ve yayımları hakkında ayrıntılı bilgilerle ese-

ri *Dedem Korkudun Kitabı* adıyla yeniden yayımlamıştır (İstanbul 1973). Muharrem Ergin ise Dresden ve Vatikan nüshalarının tıpkı basımlarını vererek eseri *Dede Korkut Kitabı I* (Giriş-Metin-Faksimile), Ankara 1958), *II* (İndeks-Gramer), Ankara 1963) adıyla neşretmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Dedem Korkudun Kitabı (haz. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1973 (eserle ilgili geniş bibliyografi için bu kitaba bakılabilir); Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 311; A. Olearius, *Moscovitische und Persanische Reisebeschreibung*, Hamburg 1696, s. 378-379; E. Schuyler, *Musavver Türkistan Tarihi ve Seyahatnâmesi* (trc. Kolağası Ahmed Efendi), İstanbul 1294, s. 32, 83; Ettore Rossi, "Motivi bibliici E coranici Nel Kitâb-ı Dede Korkut", *Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 441; a.mlf., "Un nuovo manoscritto del Kitab-i Dede Korkut", *Estratto della Rivista Degli Studi Orientali*, XXV, Roma 1950, s. 34-43; Mihrali Seyidof, "Korkud Sözü'nün Etimoloji Tahlili ve Ovrazının Kökü Hakkında Kayıtlar", *Azerbaycan*, sy. 1, Bakü 1979, s. 179 vd.; Pertev Naili Boratav, "Korkut-Ata", *İA*, VI, 860-866; Fahir İz, "Dede Korkut", *El²* (İng.), II, 200; Mehmet Doğan, "Dede Korkut Kitabı", *TDEA*, II, 217.



ORHAN ŞAİK GÖKYAY

DEDE MEHMED EFENDİ

(ö. 1147/1734)

Hz. Peygamber'in sîret ve şemâiline dair eserleriyle tanınan Osmanlı kazaskeri.

1050 (1640) yılında Van'da, bazı kaynaklara göre ise Erzurum'da doğdu. Kendi ifadesine göre soyu Şems-i Tebrizî'ye uzanmaktadır. Silâhdar Mehmed Ağa adını Ahmed olarak yazmaktaysa da (*Nusretnâme*, s. 143, 201) öteki çağdaş kaynaklardan adının Mehmed olduğu anlaşılmaktadır. Babasının adı Mustafa'dır.

Mehmed Efendi memleketinin ileri gelen âlimlerinden ilim tahsil etti. Bu arada ünlü vâiz Vanî Mehmed Efendi'ye damat oldu. Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın sadrazamlığı zamanında İstanbul'a gelen Dede Efendi burada Mimar Sinan, Merdûmiye, Hasodabaşı, Hüsrev Kethüdâ, Minkârîzâde, Mihrimah, Sahn-ı Semân ve Süleymaniye medreselerinde müderrislik yaptı. 1106'da (1694-95) Edirne kadılığı pâyesiyile Galata mevlîyesine getirildi. Ertesi yıl kendisine Haremeyn pâyesi verilen Dede Mehmed Efendi, 1699 Haziranında Anadolu kazaskerliği pâyesiyile İstanbul kadılığına, 1702 Nisanında Rumeli kazaskerliğine tayin edildi. Dede Efendi'nin bu hızlı yükselişlerinde önceleri kayınpederi ve IV. Mehmed'in hocası Vanî Mehmed Efendi'nin, II. Mustafa zamanında da (1695-1703) bacasanağı ve bu padişahın hocası olan Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'nin büyük rolü olmuştur. Nitekim bir müddet sonra çıkan Edirne Vak'ası sırasında, Feyzullah Efendi'ye olan intisabı ve aynı zamanda bu şeyhülislâmın amcazadesi olması yüzünden görevinden alındı (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, s. 785). Âsiler tarafından şeyhülislâmın oğulları ve akrabaları gibi evi yağmalanan Dede Efendi bir süre Yedikule Zindanı'nda mahpus tutuldu, ardından Magosa'ya sürüldü. Yıllarca orada kalan Dede Efendi'nin (Râşid, III, 93) vaktini eser yazmakla geçirdiği anlaşılmaktadır. 1719 yılında Bursa'ya gelerek Sâdîfâkih mahallesinde satın aldığı evde ders verip kitap yazmakla meşgul oldu. I. Mahmud'un (1730-1754) cülüsünden sonra İstanbul'a gelmesine izin verildiyse de Mehmed Efendi Sultâniye Medresesi'nden emekliliğini istedi. 1734 yılı sonlarında vefat etti ve evi civarında yaptırdığı dârülkurrâ hazîresindeki türbeye gömüldü. Kaynaklarda âbid ve zâhid, faziletli, ikram etmekten hoşlanan bir kişi olarak nitelendirilen Dede Mehmed Efendi'nin Arapça, Türkçe ve Farsça şiirlerinin bulunduğu da belirtilmiştir (İsmet, s. 81).

Eserleri. 1. *el-Midhatü'l-kübrâ mine'l-keîmi'l-kadîm fi hâkkı Seyyidî-nâ Muhammed el-Mustafâ*. Dede Efendi, bazı kaynaklarda *Medâyihi'l-kübrâ fi hâkkı'l-Mustafâ* adıyla geçen bu Arapça eserini 1086 (1675) yılında yazmıştır. Eserin mukaddimesinde Kur'ân-ı Kerim'i başından sonuna kadar incelediğini, Hz. Peygamber'in faziletleriyle ilgili âyetleri topladığını ve bir sıraya göre dizdiğini belirten müellif, bu arada



Dede Mehmed Efendi'nin *Risâle fi's-siyaseti's-şer'iyye* adlı eserinin ilk iki sayfası (Köprülü Ktp., Hacı Ahmed, nr. 203/2)

faydalandığı kaynakların adlarını da verir. Eser yayımlanmıştır (Bulak 1301). 2. *el-Vesiletü'l-‘uzmâ fî şemâ’ili’l-Muş-tafâ*. Dede Efendi’nin İstanbul kadılığı ve Rumeli kazaskerliği görevlerinde bulunduğu sırada yazdığı bu Arapça eser bir fâtiha, bir basîre, üç bab, bir hâtime ve bir tezyîlden oluşmaktadır. Fâtiha kısmı Hz. Peygamber’in övgüsüne tahsis edilmiş, basîrede onun doğduğu ayda gösterilen sevinç ve neşeler, bablarda yaratılışı ve dünyaya rahmet olarak gönderilmesi, hâtimede âhirete intikali anlatılmış, tezyîlde ise Hz. Peygamber’i sevmenin gereği üzerinde durulmuştur. Eser önce *el-Midhatü’l-kübrâ* ile birlikte (Bulak 1301), daha sonra Tabersî’nin *Mekârimü’l-ahlâk*’ının hâmişinde (Kahire 1311) ve ayrıca tek başına (Haydarâbâd 1331) yayımlanmıştır. 3. *en-Nûshatü’l-kübrâ fî vilâdeti hayri’l-verâ. Dede Mevlidi* diye bilinen bu Türkçe eserini müellif Magosa’da sürgünde iken bazı ilâvelerle *Kitâbü’ş-Şemâ’il fî hak-kı hayri’l-evâhir ve’l-evâ’il* adıyla Arapça’ya çevirmiş, ancak daha sonra bazı ilâveler yaparak tekrar Türkçe’ye tercüme etmiştir. Dede Efendi, II. Mustafa’ya takdim ettiği bu eserin baş tarafında Şeyhülislâm Feyzullah Efendi’nin ilmi şahsiyetini de övmüştür. Eserin 1147’de (1734-35) istinsah edilmiş bir nüshası Nuruosmaniye Kütüphanesi’nde bulunmaktadır (nr. 3218). 4. *el-Vaşfû’l-mahmûd fî menâkıbi’l-âbâ’ ve’l-cüdûd*. Müellif bu eserinde kendi silsilesini kaydetmekte ve soyunu Şems-i Tebrizî’ye kadar götürmektedir (Osmanlı Müellifleri, I, 308). 5. *Risâle fi’s-siyâseti’ş-şer’iyye*. Bu Arapça kitap kendi türündeki eserlerle büyük benzerlik göstermektedir. Eserin bir nüshası Köprülü Kütüphanesi’ndedir (I. kısım, nr. 62/2, vr. 31^b-45^a). 6. *Ahkâm-ı Müfide. Tekmiletü’ş-Şekâik*’te adı geçen (s. 81) bu fikhî eserin hangi dilde yazıldığı tesbit edilememiştir. 7. *Şerhu Risâleti’l-kıyâs*. Mantıkla ilgili Arapça bir eser olup basılmıştır (Ziriklî, *el-A’lâm*, VII, 100).

BİBLİYOGRAFYA :

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyi’ât* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1993, s. 728, 737, 785, 794, 796, 823; Silâhdar, *Nusret-nâme*, s. 143, 201; Şeyhî, *Vekâyiu’l-fuzalâ*, II, 66, 124, 133, 171, 177, 185, 194, 222, 226, 272, 281, 289, 310, 334, 338, 375, 386, 409, 491, 523, 579; Râşid, *Târih*, III, 39, 93; İsmet, *Tekmiletü’ş-Şekâik*, s. 80-81; *Sicill-i Osmânî*, IV, 229; *Osmanlı Müellifleri*, I, 307-308; Serkis, *Mu’cem*, I, 611; *Hediyetü’l-‘ârifin*, II, 321; Ziriklî, *el-A’lâm*, VII, 100; Kehhâle, *Mu’cemü’l-mû’ellifin*, IX, 298-299.



CEVAT İZGİ

DEDE ÖMER RÜŞENİ

(ö. 892/1487)

XV. yüzyılın

önde gelen Halvetî şeyhlerinden,
mutasavvıf şair.

Daha çok şiirlerinde kullandığı Rüşenî mahlasıyla tanınmaktadır. Asıl adı Ömer, lakabı Dede, künyesi Ali ibnû binti Umur Bey’dir. Babası hakkında bilgi bulunmadığı gibi anne tarafından dedesi olan Umur Bey’in de hangi Umur Bey olduğu belli değildir. Hayatıyla ilgili en geniş bilgiyi veren son devir kaynaklarından *Tuhfetü’l-mücâhidîn*’e göre dedesi, Yıldırım Bayezid’in emirlerinden Kara Timurtaş Paşa’nın oğlu Gazi Umur Bey’dir (vr. 284^a); ancak *Lemezât*’ta Aydın oğlu Umur Bey olduğu belirtilmektedir (vr. 246^a). Kendi ifadesine göre Aydın-ili’nden olan ve bu sebeple Rüşenî mahlasını kullandığını belirten şairin dedesinin, bölgede Osmanlılar’dan önce hüküm süren Aydınoğulları sülâlesinden elli yıl ara ile beylik yapan iki Umur Bey’den biri, kuvvetli bir ihtimalle de birincisi olabileceğini kabul etmek daha uygun görünmektedir. Nitekim Rüşenî, günümüzde İzmir ile Aydın vilâyetlerinin yer aldığı Aydın-ili bölgesinin o zamanki belli başlı merkezlerinden Güzelhisar’a bağlı Tire’den olduğunu belirtmektedir (*Neynâme*, beyit nr. 982; *Miskinlik Kitabı*, beyit nr. 145). Rüşenî’yi yakından tanıdığı anlaşılan Sehî Bey de onun Yenice köyünde doğduğunu söylemektedir (*Tezkire*, s. 193). Geç devir kaynakları doğum yılı olarak 820’yi (1417) verirlerse de bunun ispatlanması mümkün olmadığı gibi bazı zaruretlerden dolayı on yıl kadar geriye götürülmesi gerekmektedir (bk. Uzun, *Dede Ömer Rüşenî*, s. 10-12). Kaynakların “Siddîkî” diyerek Hz. Ebû Bekir’e dayandırdıkları nesebini tahkik etmek mümkün değildir, ancak bunun uzak bir ihtimal olduğunu belirtmek gerekir.

Yetişmesinde ve tasavvufa intisabında önemli rolü bulunan ve Monlâ-yı Rûmî olarak tanınan ağabeyi Alâeddin Ali Anadolu’daki ilk Halvetî meşâyihinin önde gelenlerinden biridir. Bundan dolayı Rüşenî’nin ilmi ve tasavvufî yönden tanınmış bir aile muhiti içinde yetiştiğini söylemek mümkündür. Kaynakların birçoğuna göre medrese tahsilini Bursa’da yapmıştır; ancak *Tuhfetü’l-mücâhidîn*’de İstanbul’da okuduğuna dair bir kayıt vardır (vr. 284^a). Sehî Bey’in, Rüşenî’yi hemşehrisi ve Fâtih devrinin meşhur di-

van şairlerinden Melîhî’nin yakın dostu olarak göstermesi, onun tahsil hayatının bir devresinde İstanbul’da bulunduğuna işaret sayılabilir.

Rüşenî ile ilgili aydınlatılması güç bir mesele de onun Bursa’da Yeşilmedrese’de Çandarlı İbrâhim Paşa’ya müfîd olduğu yolundaki bilgidir (a.g.e., vr. 284^a). Fakat Çandarlı ailesine mensup iki İbrâhim Paşa’dan hiçbir müderrislik yapmadığı gibi Yeşilmedrese’nin müderrisleri arasında bu tarihlerde vazife yapmış İbrâhim adlı bir müderris bulunmamaktadır (Baltacı, s. 492-496; Bilge, s. 120-122). Yeni yayınlarda görülen, Rüşenî’nin bu medreseye müderris tayin edildiği şeklindeki ifadelerse (*Türk Klasikle-ri*, III, 45) menâkıb türünden kaynaklarda yer alan bilgilerin kontrolsüz olarak aktarılmasından doğmuştur. Ancak bu bilgilerden, Dede Ömer Rüşenî’nin iyi bir medrese tahsili gördüğü, devrin ilim ve edebiyat muhitlerinden faydalanarak her iki bakımdan da iyi yetiştiği anlaşılmaktadır. Onun bu devrede yazdığı “melâhî” (zevkperest) türdeki şiirlerinin edebî muhitlerde beğenildiğine dair bilgiler, kendisinin daha o zaman bir şair olarak kabul edildiğini göstermektedir (Sehî, s. 191).

Rüşenî, Bursa’da bulunduğu sırada hakkında çıkan bir dedikodu ve gördüğü rüya sebebiyle oradan ayrılarak Lârende’de bulunan ağabeyi Alâeddin Ali’nin yanına gitti. Lârende’de onun da telkin ve tesiriyle tasavvufa yönelmeye karar verdi. Devrin büyük mutasavvıflarından, Halvetiyye tarikatının pîr-i sânisî kabul edilen Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî’nin (ö. 868/1463-64) yanına Bakû’ye giderek ona intisap etti. Kısa bir sürede sülûkünü tamamlayarak Şîrvânî’nin halifesi oldu ve Anadolu’da irşadla görevlendirildi. Ancak mürşidinden uzak kalmamak için onun rızâsıyla Karabağ, Berdea ve Gence gibi civar bölgelerde irşada başladı.

Dede Ömer bir taraftan buralarda Sün-nîliğin yayılmasına hizmet eden mües-sir bir şeyh olarak vazife yaparken bir taraftan da öncekilerin aksine ilâhî nitelikte dinî-didaktik şiirler yazmaya başladı. Şeyhinin vefatından sonra da onun yerine geçti. Akkoyunlular’dan Uzun Hasan’ın, Karakoyunlular’ı yenerek Tebriz’i başşehir edinmesinin (872/1467) ardından İbrâhim Gülşenî’yi göndererek kendisini davet etmesi üzerine Tebriz’e gitti ve sultanın hanımı Selçuk Hatun’un